

PÁLYI ANDRÁS

## ÖNARCKÉP

„Az anyám. Itt ül szemben. Fekete kendő a haján, barna szeme van, sötét, majdnem fekete szeme; a keze az ölében. Az anyám. Nem néz rám. Sohasem nézett rám. A földet nézi. Furcsa görcsös nevetés fojtogatja a torkom. Valóban. Mindig csak a földet nézte.”

Néma percek. Anya és lánya. Körül fehér minden, fehér fűtőtestek a folyosón, fehér asztal a kanyarnál, fehér szék. 22-es kórterem. Beesik a napfény a kőre. Két szék, két merev emberalak az áradó fényben. S közben a gyűlölet, a vonás az anya arcán.

„Az anyám. Mindig így gondoltam rá. Sosem tudtam úgy, hogy *anya*, mint Magdi. Anyám. Van benne valami idegenség. Mintha hangsúlyozni kellene, hogy az enyém. Vagy... Nem tudom. Ápolónők, egy orvos, betegek, emberek járnak a folyosón. Miért nem hagynak magamra az anyámmal?”

Most felemeli a kezét. Rettenetes ez a némaság. Zuhognak a percek. Emberek a hidon. A keze rátapad a korlátra. Miért járnak itt emberek? Megsimul a korlát mellett. Hideg „Nyár van” — gondolja. Hideg lent a víz. Ápolónők, orvos, betegek a folyosón. „Anyá” — kezdené. Ha csak egyszer ki tudnám mondani ezt a szót! Anya. Magdi folyton így mondta. „Anyá így, anyá úgy.” Zoli is ezt mondta. „Tudod, anyá olyan jópofa.”

Mentek az utcán.

— Hát én csak — mintha visszahallaná a saját hangját. — Én csak egy falusi lány vagyok. — Zoli nevetett. — Három éve vagyok Pesten. És... szóval én nem is tudom, mit mondjak... Velem nem volt még semmi. Én... egyszerűen csak följöttem Pestre.

„Beszélj magadról” — Zoli nevetett magában. — „Micsoda állat vagyok. Ez a legbanálisabb dolog a világon. Beszélj magadról. Velem se történt semmi.”

Így kezdődött az egész. Kint állt a fodrászüzlet ajtajában. Láttá, ahogy Zoli lelép a villamosról. Átjött az úttesten, feléje. Nem is gondolt semmire. Tulajdonképpen semmire sem gondolt. Szerette, ha fiatal emberek jöttek hozzá. Talán csak a mosolyért. Talán... Jó volt végigsimítani a kezét a haján. Valami aranyszínnel vegyes barna haja volt. Oldalról lámpafény. Tekintetük találkozott a tükörben.

Aztán az utca. Fogta a kezét. Hideg volt, esett az eső, emberek toporogtak a villamosnál. Nagy színes reklámok a körúton. Fogta a kezét. Soha senki sem fogta még a kezét. „Az anyám — gondolta — mit szólna?” Nem törődött vele. Négy óra vonaton. A földet, amit elvitt a tsz. Zoli fogta a kezét.

— Szeretlek — mondta a fiú, s egészen magához húzta. Esett az eső. Zavaros, mély bizsergés járta át. Keze tétován simult a fiú kabátjához, aztán ő is átfogta a derekát, lassú, bizonytalan mozdulattal. Zoli odahajtott a fejét, megérintette a meleg, a szél csapta az esőt, a fiú kicsit megemelte az állát, gyengéd kis simítás az arcán, az ajka az ajkát érte, szinte nem is tudta, hogy mi ez, csak engedelmeskedett. Az emberek sehol, az utca sehol, az eső, a szél, a hideg, Zoli meleg arca, a szája a száján, mint valami végtelen éjszakában.

Ahogy mentek az utcán, erre gondolt: ez a szerelem. Zoli mesélt valamit. „Tudod, anyá olyan jópofa” — mondta. Csak ez az egy szó ütötte meg: *anya*. Egyedül volt egészen. Senkije egész Budapesten. Egy morc öregasszonynál egy alberletli szobája. Az öregasszony most Sopronban van. Ilke néni. Súlyos függönyök voltak a szobájában, széles nagy erkély. Soha senki. Mindig az a vonás az anyja arcán. Jobbra, a szája mellett. Egyszer látta csak, hogy alig tűnt elő, akkor aludt. A keze a földre lógott.

Ez az egész egy titok. Ember és ember. Kinyújtotta a kezét az anyja felé, leterdelt... Vastag sárga karja volt, lelógott a földre. Mély szuszogás. Egy másik ember. Zoli keze a kezében. Zavaros bizsergés volt a mellében, a gyomrában; zúgott a feje. Kezét tétován a szájához emelte.

Ápolónők, orvos, betegek a folyosón. Fényes terasz, nagy fák, napsütés, szék: meg asztal a kanyarban. Szemben vele egy nő. Az anyja. A vonás jobboldalt az arcán. Gyűlölettel gondol rá, tele-tele gyűlölettel. Mintha valami mérgező terméke-

nyítené meg folyton, állandóan növekszik benne a gyűlölet. Az emberek a hídon. A térde nekiütődik a vasnak, szürkészöld alakok járnak a háta mögött.

A főnöke csak szidni tudta. Magas szemöldöke alól leste a hibáit. Az egyetlen fény a napsütés volt az utcán. Egy-egy vendég, aki megjegyzést tett. Máskor meg ő kezdte. Azelőtt néha elmentek Magdival moziba. Magdi újpesti lány volt, egy évvel fiatalabb nála. Folyton trágár szavakat kevert a beszédébe. Aztán ő is eltűnt, látta egyszer egy fiúval.

Lassan mintha háló szövődne köréje. Visszaszakadt rá az üresség, Zoli se jött többé. Ott állt az ablakban. Mit is mondott? Nem, nem figyelt a szavaira. Órákig bámulta az utcát. Falak, csak csupaszcspas falak néztek rá mindenhol. Egy vaságy, két szék, szekrény, asztal, lámpa. Ilike néni a másik szobában. A soproni unokahúgának kislánya született. — Aztán a rémület, amikor eszébe jutott az első „há-ha”... „Zoli” — gondolta. Ott állt az ablakban. „Még a vezetéknevét sem tudom. Azt kérdeztem tőle, emlékszem: — Mi a foglalkozásod? Nem tudom, mit mondott. Mondott valamit. — Foglalj helyet — ezt mondtam neki. Nem is tudom. Odahúzott magához. Hullámozott a melle.”

— Még — mondta —, még, még, még.

Ápolónők, orvos, betegek a folyosón.

„Érted te ezt?”

Igen, ezt kellene mondania:

— Anya, érted te ezt?

Volt valami furcsa csillogás Zoli szemében. Kicsi villanások, mint valami játék villám. „Nem mondhatom, hogy *anya*. Sosem tudtam ezt a szót kimondani.” Most is ugyanazt a meleget érezte, a lüktetést a homlokában. Ott, a szobájában, Zoli föl-jött. Ilike néni Sopronban. Aztán mintha kifeküdt volna a vízre. Halk szél, gör-csös szorításban a karja Zoli nyaka körül. „Sohasem lesz vége” — gondolta. „Örök-ké él az ember.” Tikkadtnak érezte a levegőt, égőnek és forrónak — a kis kályha szinte nem is melegített —, alig tudott lélegezni.

Csukott szemmel feküdt Zoli mellett. Zúgott a feje, színes karikák táncoltak a szeme előtt, homlokáig lüktetett a vér.

— Szeretlek — hallotta Zoli hangját. Száraz volt a torka.

Aztán Zoli eltűnt. Másnap már el se jött. Közbejöhötett valami. Állt az ablaknál. Éjszakáig várta. Nem mert a villamoson az emberekre nézni. „Mit csináltam? — gondolta. — Nem tudom, mit csináltam.” Emberek toporogtak a megállóban.

Most egy kis mosoly az anyja arcán. Két szék, közte egy szakadék. „Ezeket a rebbenéseket kellene megfejtenem” — gondolta. Kis mosoly: gúny — ordított benne. „Évi” — hallotta Zoli hangját. A mellén a feje. „Évi” — csak ennyit mondott. „Ez belelát az agyamba” — gondolta az anyjáról. — „Ez tudja, hogy mire gondolok. Megfojtom.” Megrezzent a karja. Az anyja is. Semmiféle mosoly se volt. Se gúny, se más. Képzelfőds. Belülről rázta a hideg. Remegett a térde. „Az anyád egy szent asszony.” Kitért a torkán a levegő. Bugyborékoló keserűség. Az anyja felugrott, nézte őt. Végre két szó, amit kimondhatott:

Úlj le.

Nem ült le. Benne meg ismét az a bugyborékolás.

— Megőrültél?

— Meg.

Egy hónapja, hogy látta a lányát. Most elől öszes a haja. „Fantasztikus” — mondaná Bögrésné. De nem mondja el. Nem. Senkinek. Évi Pesten dolgozik. Három éve. Mióta a tsz elvitte a földet. Görccsös düh fogta el még most is. Mintha valami láthatatlan hatalom ellen kellene hadakoznia. Egyre reménytelenebb. „Nem adom meg magam. Pedig már a Bögrések is beadták a derekukat.”

Egyszer Évi hazajött. Egy hónapja sincs. Zavart volt, furcsa. Ültek a hokkedlin, akár itt a kórház folyosóján.

Évi küszködött a szavakkal.

— Hova tetted azt a pénzt? — ordította az anyja.

„Minden fillért — gondolta Évi —, minden fillért számon kér. Összesen húsz forintról nem tudok elszámolni.” Ekkor kezdődött az egész. Ekkor érezte meg há-tározottan a gyűlöletet. A ránc az arcán, a ráncok, a feszülő izmok, a sötét szeme. „Az anyám.” Félelem és remény volt benne. „Zoli, Zoli, Zoli.” Szürkészöld emberek az utcán. A homlokát az ablaküvegnek támasztja. Az anyja ordítása zúgott a fü-lében. Felállt a hokkedliről. Valaminek lennie kell. Nem láthatta az anyja szemét. „Sosem láttam a szemét. Csecsemőkoromban sem láttam a szemét.” Apa egyszer azt mondta: „Az anyád szent asszony.”

Mind a ketten álltak. Az anyja valami pénzt követelt. Már azt sem tudta, mit követel tőle az anyja. „Az biztos, hogy késő van. Mindenképpen késő van” – gondolta. Életében most volt először orvosnál. „Lehetetlenség” – mondta az orvos. Nincs más kiút. Legalább Magdival találkozott volna, kereste az utcán, belebámult a nők arcába.

– Zoli – nyögte ki a nevét.

Az anyja közelebb lépett. Nézett rá.

– Zoli – mondta még egyszer.

– Mi az, hogy Zoli?

– Ó... azaz...

– Ki az a Zoli?

– Én...

– Ki az?

– Szeretem!

– Mi?!

– Feleségül vesz.

Egy éjszaka, és azóta se látta. Még a vezetéknevét sem tudja.

– Neked pedig a Boroska Gyuszi lesz a férjed, megértetted? Ez már kész dolgot. S ha jövőre felszabadul, meg is lesz az esküvő. – Váratlanul hangot váltott. – Ma már nem a föld számít – mondta –, ma az semmi. Ennek szakmája lesz. Ma csak az viszi valamire. Mit gondolsz, azért zavartalak fel a városba, hogy szajha legyen belőled? Ki az a Zoli?

– Szeretem!

Felnevetett.

– Szeretem! Úristen, micsoda szavak. Csupa szirup vagy. Hagyd a szeretetet a papnak, elég, ha az prédikálja minden vasárnap.

Láthatta a szemét, láthatta a tüzet; ha kicsit jobban figyel, dudorodó hasát is észreveszi, de vak volt hozzá. Évi nekidőlt a falnak.

– Ide figyelj! – sűrű sziszegésnek hatott a hangja –, ha az a Zoli vagy mi csak egy ujjal is hozzád ér, szétcsapom a fejed a baltával.

S akkor tisztán érezte a kicsi kalapácsoló ütéseit. Szédülten fogta az ajtót. Fekete fejkendő az anyja fején. Fekete szeme van.

Most először nem volt benne irtózat. Vágy fogta el, hogy megszüljön a gyereket. Látta magát a Szent István parkban, babakocsival. Zoli ott megy mellette, vagy ül a padon. Dobáló napsugarak. Kőd volt előtte, az anyját nem is látta. Tapogatta a zsíros falat, úgy ment feléje. Nem tudta, hol az anyja. Nem volt sehol. A szava sistergett a levegőben. Forrt a leves a tűzhelyen. Bemehetett a szobába. „Zoli” – gondolta. Valahogy meg kell találnia Zolit. Ember és ember. Azt hitte, végre van valakije. Feküdtek egymás mellett az ágyon. Tele volt boldogsággal. Mintha kifejűdött volna a vízre. Egyszer úgy úsztak le a Dunán, Magdival. Tűző nap, Római part. „Hova tetted azt a pénzt?” Húsz forintról nem tudott elszámolni.

Apa egyszer azt mondta:

– Ezt az erőt, ami benne van, ezt tanuld el tőle. Egy perce nem volt az életben, hogy megfélemedjék magáról. Nagy ereje van az anyádnak. Szent asszony.

„Nem, nem igaz!” Hallotta a saját kétségbeesett hangját, ahogy ezt ordítja. De nem mondta ki. Néma volt. Az apja megsimította. Szép tekintete volt az apjának. Mindig így beszélt róla: „Apa így, apa úgy.” Aztán meghalt.

Apolónók, egy orvos, betegek a folyosón; kint hajladozó nyárfák, napfényes terasz. Az anyja itt ül szemben, fekete kendő, elől őszül a haja, kemény vonások az arcán. „Nagy erő” – gondolta gyűlölettel. Csecsemőkora óta utálja. „Nagy erő!” Csak most döbben rá, hogy mennyire utálja. Gyűlöli.

Az anyja ott áll a falnál. Fehér fal, hófehér fal, fekete parasztasszony. „Az anyád – mondta az apja – maga az intelligencia. Tulajdonképpen már nem is paraszt.” Móricz Zsigmond-regényeket olvasott. Sárga, gyűrött lapú regények a sublóton. Évi sosem olvasott. Rossz tanuló volt. Az anyja ütötte, káromkodott. Tele volt félelemmel. Iskola után csavargott, egyedül. Bámulta a nyáját a hegyoldalban. Félt a kutyáktól.

Az anyja nekidől a fehér falnak. Az előbbi szóváltásuk még ott rezeg a levegőben. „Ülj le!” Aztán a bugyborékolás. Mi történt? A lánya mereven, hidegen ül a széken. Beesik a napfény a köre. „Nyolcéves voltam – gondolja az anya –, mikor meghalt a húgom. Kint dolgoztunk a földön. A kicsi meg beásva a földbe, másnap meghalt. Két elemít jártam. Aztán a napszám. Az éhség. A hideg.” Táncoltatja a szél a fákat. „Az én anyám tudóbjában halt meg.” Évi sosem ismerte meg a nagyanyját. Nyomorult viskóban laktak. „Mit tudja ez, mit tettem én? Tíz holdunk volt

a végén. Én, én, csak én! Mert az uram semmire sem volt képes. Mamlasz volt. Két holdat ő hozott, igaz. Semmi több. Ezt nem lehet így, hogy »szeretem«. Ez nem prédikáció. Csak összeszorított fogakkal lehet.” Szíjjal verte a lányát. Visított, annál jobban ütötte.

Évi éjjel arról álmodott, hogy szakadékba lökte az anyját. Nagy zöld szakadék, emberek körös-körül, szél, hajladozó faágak, ő meg lelökte az anyját. Gurult a kövek közt, zuhogtak a kövek, dobálták az anyja testét, zuhant ő is utána. Felébredt.

Zolit kereste mindenütt. Bámulta az embereket az utcán. Soha sehol. Újpestre is kiment, meg Óbudára. Reszketett a lába. Hányingere volt. Emlékezett rá valahonnan, hogy ennek a gyerektől kell lennie. Erről jutott eszébe az első „hátha” is. Nem kívánt enni, nem volt semmi, csak nem bírt az ételre nézni. „Hísz csak egyetlenegyszer” — gondolta. Nem lehet. Ilike néni ott van a másik szobában. Soha többé nem utazik el, soha többé nem jöhet föl Zoli. „Zoli, gyere vissza” — mondta halkán. Akkor még hitt benne, hogy boldogok lesznek. Néha felszökik hozzá a fiú, néha moziba mennek, a száját kívánta, az arca melegét, a kapu alatt vagy a saroknál megcsókolná.

Aztán már csak a rémület volt. Az egyre növekvő biztos rémület. „Gyerekem lesz” — gondolta. „Nem tudom, mások hogy csinálják, hogy nem lesz gyerekük.” Elképzelte Magdit egy fiúval. Nem is tudta elképzelni őket. Valakivel beszélnie kell, valakivel... És akkor az a legelső megerzés. Tudta, hogy gyereket vár. Elment az orvoshoz. Hazatögyögött a vonattal az anyjához.

Kétségbeesve kereste Zolit. Minden utcába bekanyarodott. Minden embert megfigyelt. Beatles-frizurás fiúk füttyengettek utána, megcsipkedték a karját, trágár szavakat kiabáltak. Bő kabátja volt, senki sem látta, hogy állapotos. Vékony kis ballonkabát. Fájt a lába, reszketett, megfogózkodott a falban. Este volt, nem tudta, hogy menjen haza, eltévedt. Egy fiút látott meg egy lányt, ahogy csókolóztak. Először azt hitte, hogy Zoli az. De nem ő volt. Állt a sarkon, kivilágított villamosok döcögtek két utcával arrébb. Lassan elindult a villamos felé. Nem nézett senkire. Rájött, hogy hiába keresi Zolit. Bebújt a szél a kabátja alá is, ólom volt a lába s a villamoson elaludt.

S most már biztosan tudta, hogy valaminek történnie kell. Meleg nyár volt, ballonban járt. Látta a főnöke tekintetét. Az már sejtett valamit. „Új köpenyt kell vennem” — gondolta. Az anyja jutott eszébe. Húsz forintot is számon kért. Az anyja biztosan észrevenné. Rémülten bámulta magát a tükörben. Remegő kézzel dolgozott, szédült, sápadt volt, fogta a szék karfáját. „Lehetetlen” — mondta az orvos. Meg kell szülnie a gyereket. Éjszaka bámult le az utcára. „Miért nem alszol?” — ordított Ilike néni. Szürkészöld emberek jártak az utcán. Még most is Zolira várt. Megrezsent a csengetésre. Senki. Már Ilike néni is figyelte. Reggel rá bámult, végigmérte, rossz, gúnyos nevetés húzódott végig az arcán.

— Na, téged is felcsináltak? — És még mondott valamit.

Évi megfogta a gázvezetékcsövet. Hidegen simult a kezébe. Göresős fájdalom szorította össze belsejét, ordítva tört ki belőle a zokogás, az undor, a kétségbeesés. Rohant le a lépcsőn, ki az utcára, autók között az úttesten. Megállt a saroknál. Arra gondolt, amit az apja mondott. „Ezt az erőt, ami benne van, ezt tanuld el tőle.” Összeszorította a száját. Bement az üzletbe. A főnöke egész nap piszkálta. Gúnyos megjegyzéseket tett. „Milyen jó húsban van, Évike.” Tudta, holnap már nem jöhet be. Holnap már... Nem akart erre gondolni. Haza sem mehet. Ilike néni vigyorgó arca. Rázta a hideg. Az emberek ingujjban, kivágott ruhában jártak az utcán. Tűzött a nap. A gyerekek fagyaltot szopogattak. Tíz-tizenkét évesek. Egy babakocsit nem látott. Hogy csinálják, hogy nincs gyerekük? „Késő” — gondolta. Az orvos mondta. Előbb kellett volna, hogy eszébe jusson. Valami borzalmas dologra gondolt. Félt. A fájdalomtól is félt. Kóborolt az utcán. Nem mehet haza. Nem nézhet senkire. Elkezdett futni. Megállt. „Nem bírom. A halál volna jó. Meg kéne halni. Meg kéne halni.” Egyszerű puszta vágy. Hogy semmi se legyen. Eszébe jutott, ahogy az ablakban állt. Csak egy mozdulat lenne. Összecsomósodott a keze, ragadt az izzadságtól meg a kosztól. Meg sem mosakodott munka után. De nem mehet haza. Nem teheti be a lábát abba a lakásba.

„Végig kell gondolnom mindent.” Leült egy padra. Kusza gondolatok az agyában. Apa halála borzalmas volt. Szorította a kezét, rázta, hogy felébredjen. Kicsi gyerek volt. Az anyja berohant és ordított vele. „Megőrültél?” Trágár szavakat kiabált, ő sosem tudta, mi mit jelent, Magdi ugyanezeket mondta. Eszébe jutott most. Minden eszébe jutott. Zoli. Zoli nincs. Nem is biztos, hogy Zolinak hívták. Így emlékszik. „Nem tudom — gondolta. — Hazugság volt az egész.” Mintha nem



is lett volna. Csak az anyja, ahogy kiabál. „A Boroska Gyuszi lesz a férjed!” „Senki se lesz a férjem” — gondolta.

Éjfél felé lehetett, amikor elindult. Lassan, amennyire csak lehetett. Izzadt, maszatos volt a keze. Görcsösen fogta a korlátot. Senki sem figyelte. Szürkészöld emberek jártak a háta mögött. Hozzásimult a korláthoz. Jég volt. Meleg nyári este. A hasában rúgott a kicsi. Utolsó jele az életnek. Kiskocsi, kiságy, Zoli meg ő, tej az asztalon, szőnyegek, székek, asztal. Csupa görcs volt a teste. Sima, jéghideg vas a híd. Ilike néni nevetése. „Szétsapom a fejedet!” Szíjjal ütötte az anyja. Nézte a mélységet. Utána nem lesz semmi. Csupa üresség. Kongás. Mintha harangoznának. „Isten — gondolta. — Senki se hisz benne.” Curgott a veríték le a homlokán. Valaki figyeli. Ez az egyetlen menekvés. Gyorsan. Megcsúszott a keze. Újra. Valaki kiabált. Utolsó erejével meglendítette magát. Beakadt a lába, rázta, lógott le, iszonyú görcsös fájdalom nyílalt fel a torkáig. Végre kiszabadult, az egyik cipője a korlát között maradt, zuhant le, loccsanás, eszeveszetten csapkodott levegőért, nyúlós és gyilkos polipnak érezte a vizet.

Aztán már csak a kórházra emlékszik. Megoperálták. „Abortusz” — így mondják a nők a kórteremben. Az orvos csodának tartja, hogy megmenekült. „Nem hittem benne” — mondja. Szépen süt a nap, meleg van. Ápolónők kék-fehérben, itt is, ott is látja őket. Az anyja a fehér fal előtt. Egyetlen egy érzés van benne: a gyűlölet. Végtelen, és egyre nő. Nem tudni, *aztán* mi lesz. Ma feljött az anyja. Gyűlöli. Magdi-féle trágár szavak kavarnak az agyában. „Meg fog lepődni, ha kimondom. Kimondom. Odalépek hozzá. Mindjárt fölállok.”

És egyre nő. A gyűlöletnek nincs határa. Elönti, mint a vér, mint a boldogság, a furcsa, mély bizsergés az első csóknál. Nevet azokon a romantikus percein. „Kis naiv voltam” — gondolja.

Az anya áll a falnál. A lánya szemben. Mély, vastag vonások az arcán. „Mindig hasonlított rám” — gondolja az anya. A szája mellett egy vonás. Jobboldalt egy kemény vonás. S elől a haja, néhány ősz szál hull a homlokába. „Alig fiatalabb, mint én — gondolja. — Alig vagyok idősebb nála. Néhány ősz szállal több. Pedig micsoda gyermekkorra volt! Nem mint az enyém. S mégis — mintha a tükörben nézném magam. Az önarcképem vagy.”

Még víz is van a kertben, szökőkút, este villognak rajta a lámpák; hajlongó fák, melegszerű gyep, virágok, dísznövények. Beesik a napfény a kőre.



Szegedi Szabadtéri Játékok, 1965.  
Jelenet a *West Side Story*ból